

СОЦИАЛНО-ФИЛОСОФСКОТО НАСЛЕДСТВО НА ФРИДРИХ ФОН ХАЙЕК И НЕГОВИТЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ

Николай Александров*

THE SOCIO-PHILOSOPHICAL LEGACY OF FRIEDRICH VON HAYEK AND HIS CONTRADICTIONS

DOI: 10.54664/OVOE7264

Nikolay Aleksandrov

Abstract: The article is dedicated to the socio-philosophical legacy of Friedrich von Hayek, one of the founders of neoliberalism and a representative of the Austrian School of Economics. In this regard, this text is an attempt to rethink Hayek's work in three main aspects: as an initiator of the return of liberalism to its ideological foundations from the Enlightenment, as an ideologue of neoliberalism, and as a consistent critic of Keynesian capitalism and socialism. There are some weaknesses in his teaching, both in terms of capitalism and in terms of social liberalism and socialism.

Keywords: spontaneous order; neoliberalism; freedom; rationalism; Keynesian capitalism; socialism; market economy.

Фридрих фон Хайек е представител на Австрийската икономическа школа, въпреки че изследователите често го причисляват ту към Лондонската, ту към Чикагската школа, в които преподава през различните периоди от своята дейност. Онтологична основа на неговото учение е икономиката, макар че разработките му в тази област днес представляват повече интерес за политологията и социалната философия, отколкото за академичната икономика. Ключов момент в неговата биография е запознаването

* **Николай Александров** – доктор по философия на правото и политиката, доктор по журналистика, e-mail: algeon@abv.bg

му в края на 30-те години на XX в. с трудовете на Карл Попър, след което насочва своето внимание към методологията на социалните науки, правото и проблемите на свободата, защитата на демокрацията и свободния пазар от разпространението на колективизма. В тази връзка трябва да подчертаем, че отношението на Хайек към опасностите на колективистичното централизирано планиране, което той отъждествява със социализма и макроикономическия модел на Джон Мейнард Кейнс и Уилям Хенри Бевъридж (Хайек 2004), не се появява в готов вид, а се развива като концепция в процеса на анализа на демокрацията, капитализма и пазарната икономика, на което се дължат и някои противоречия в неговата теория.

Фридрих фон Хайек подхожда към проблематиката на либерализма от позицията на идеята, че либералната идеология се нуждае от възраждане, тъй като е изгубила своята изначална идентичност в процеса на утвърждаване на кейнсианския социално-икономически модел. В тази връзка първата задължителна крачка е завръщането на либералната доктрина към базовите положения в ученията на Дейвид Хюм, Адам Смит и Дейвид Рикардо. Тези мислители стигат до заключението, че институциите представляват по себе си *резултат на човешкото действие, а не на човешкия замисъл*, което, според Хайек, е позволило на въпросните мислители да прозрат по какъв начин институциите, моралът и правото се развиват в процеса на кумулативния ръст и как в хода на същия този процес човешкият разум се развива и добива способности за успешно действие. Затова Хайек подчертава, че именно тази традиция е действителната либерална традиция, която явно се отличава от *картезианския идеализъм* с неговата представа за независимо съществуващия човешки разум, който е измислил институциите на властта и морала.

В намеренията на Хайек не влиза задачата да оспорва факта, че критичното използване на разума ускорява развитието на европейската цивилизация. Той просто иска да обърне внимание на предупреждението на френския философ Шарл дьо Монтескьо, че разумът също се нуждае от граници. В очите на Хайек соци-

ално образуващият рационализъм е заблуда и преувеличение на един характерен елемент от европейската традиция, независимо че в нея влизат такива известни представители на философската мисъл като Платон, Декарт, Хобс, Русо, Хегел и Маркс. Без съмнение, тя е важна философска традиция на западната философска мисъл, но в никакъв случай не е единствена. Паралелно на нея винаги е съществувала една по-различна традиция, върху основите на която израства либерализмът. Към тази традиция Хайек отнася автори като Аристотел, Цицерон и Тома Аквински, а от съвременните философи посочва Карл Попър, считан за основател на критическия рационализъм.

По начина, по който Фридрих Хайек трактува историята на либерализма, се проявява неговият стремеж да докаже, че ако концептуалното ядро на либералната идеология остане нереализирано, това неизбежно ще се отрази върху нейната идентичност. В подобна ситуация либерализмът или ще се трансформира в нещо принципно различно, или просто ще изчезне като доктрина. Тази трактовка също така може да се разглежда и като опит на Хайек да открие историческа легитимация на либералното учение. Подобно на другите представители на Австрийската школа, Хайек също се придържа към убеждението, че за да се изчисти либерализмът от вредоносните натрупвания, е необходимо позоваване на неговите първооснови.

Така в процеса на търсенето на историческите първооснови, австрийският философ разработва нови базови понятия, които впоследствие се превръщат в идеологически принципи на неолиберализма. Така редом с концепцията за свободата и естествените права, суверенитета и разделението на властите, равенството и справедливостта – Фридрих фон Хайек въвежда *теорията за спонтанния ред*, която се превръща в обновен подход при анализа на съотношението между либерализма и демокрацията. При този подход най-важното е да се определят централните идеи на либералната доктрина и да се открият онези аксиоми, въз основа на които се извеждат всички либерални постулати. В тази ситуация в задачите на либерализма влиза не толкова защи-

тата на *laissez faire*, колкото защитата на правото на критическа оценка на функциите и границите на държавната намеса, предназначението на която е не само увеличаването на общественото благо, но и защитата от общественото зло. Заедно с това Хайек противопоставя теорията на спонтанния ред и срещу кейнсианския икономически модел, и срещу социалистическото планиране, защитавайки убеждението, че както социалният живот, така и икономиката в гражданското общество се формира въз основа на свободните дейности на неговите членове. „Хайек счита, че съвременното общество е мрежа от свободно взаимодействащи индивиди, съответстваща на „спонтанния ред“, която не се характеризира с наличието на общи цели и по тази причина планирането не е в състояние да координира успешно индивидуалните действия на членовете на гражданското общество (Остроумов 2013: 83)“.

В своето либерално учение Хайек въвежда един нов аспект на свободата, която освен класическите определения („позитивна“ и „негативна“ свобода), трябва да се разглежда и като възможност за възникване на нещо, което не е било планирано. В тази връзка Хайек използва *непредсказуемостта на резултата*, до който могат да доведат личните действия на участниците в процеса, вземайки под внимание и принципа на равенството пред закона, за да очертае общите страни на традиционния либерализъм и демократичното движение и заедно с това да въведе разграничителна линия между либерализма и демокрацията в съвременните западни общества. Ученият не приема тезата, че техните цели съвпадат и не споделя мнението, че демокрацията е изместила либерализма във философско и политическо отношение. Защото ако либерализмът се придържа към убеждението, че пълномощията на държавата трябва да бъдат максимално ограничени, то демократичната теория, съгласно концепцията на Хайек, провъзгласява, че единствено ограничение може да бъде само *принципът на мнозинството*. Анализирайки този проблем в книгата „Конституция на свободата“, философът заявява следното: „Либерализмът е доктрина за това какъв трябва да бъде

законът, а демокрацията е доктрина за способа на определяне на онова, което трябва да бъде закон (Хайек 2018: 48)“. Според Хайек, либерализмът споделя принципите на демокрацията до толкова, доколкото се съгласява с тезата за управление на мнозинството като метод за вземане на решения. Но основният недостатък на демократичната теория е в това, че тя е разработена да се прилага върху някакво *идеално еднородно общество*, което в същината си е утопична представа. „В силата на тази особеност, демокрацията не се явява крайна и абсолютна ценност и за нея трябва да се съди по резултатите. Вероятно, тя представлява най-добър метод за постигане на конкретни цели, но сама по себе си не се явява цел (Хайек 2018: 93)“.

Хайек заема критична позиция по отношение на онази разновидност на демократичната риторика, внасяща объркване в политическата философия със своите заявления за това, че проблемът за най-добрия политически ред трябва да бъде решен от теорията за демокрацията. Това довежда до размиване на границите и до сливане на двете концепции, в резултат на което демокрацията се превръща в *неопределено и разтегливо понятие*. Хайек не може да се съгласи с доминиращото гледище, че политическият философ трябва да се ориентира спрямо мнението на мнозинството, а неговата роля се свежда до ролята на чиновник, изпълняващ волята на мнозинството. Той призовава към автономност и независимост на политическата философия, защитавайки идеята, че нейната задача се състои в демонстрацията на възможностите и последствията на общото действие и в разработването на такива ориентири на политиката, за които мнозинството все още няма ясни представи. Казано по-просто, либералната политическа философия, според Хайек, това е изкуството да се прави възможно онова, което иначе изглежда политически невъзможно.

Теорията за спонтанния ред на Фридрих фон Хайек обръща особено внимание на функционалната специфика на пазарната икономика, която възниква и се развива в резултат на взаимодействието на хората, участващи по един или друг начин в търговско-икономическите процеси в обществото. Но това далеч

не може да се приеме като свидетелство за целенасочено влияние върху формирането и развитието на пазарното общество. По тази причина Хайек се придържа към убеждението, че пазарната икономика се развива по своя вътрешна логика, която се обуславя от това, че при нейното формиране хората се ръководят от практически знания, въплътени в различни норми и обичаи. В преобладаващия си вид това е *неосъзнато знание* и по тази причина не може да бъде формализирано и взето за основа на икономическата политика.

Според Хайек, самият характер на знанията, върху които се базира еволюцията на пазарния ред, изключва каквато и да е възможност за намеса в пазарния механизъм, без той да бъде частично или напълно увреден, тъй като това е система с много фино балансирана настройка. По мнението на учения, пазарният ред принципно се отличава от природните и технологичните обекти и системи, знанията за които във вид на конкретни формули и графики лесно се поддават на формализация. Но тук Хайек съзнателно пропуска факта, че в никоя западна страна капитализмът не се развива отделно и напълно независимо от държавата, каквато идея като червена нишка преминава през цялото му учение. И в тази връзка прави впечатление, че неговата трактовка на капитализма, подобно на тази на Лудвиг фон Мизес, в редица отношения представлява идеалистична визия, тъй като, съзнателно или не, тя е откъсната от историческата действителност на XIX и XX в., от проблемите на големите социални контрасти, класовата борба и класовите противоречия. Това дава основание на някои съвременни изследователи да квалифицират неговото учение като „пазарна утопия”.

Фридрих Хайек счита, че водеща роля във формирането и разширяването на практическите знания за стопанството принадлежи най-вече на механизма на пазара, който чрез системата от цени, търсене, предлагане и рекламата системно предоставя информация за това как и какво се произвежда, купува и продава. По този начин се осигурява координация на действията на субектите, които вземат участие в пазарните процеси. Осъзнавайки

този факт, Хайек определя пазара като *своеобразен информационен механизъм*, осигуряващ получаване на не фрагментарни, а на системни знания за икономическия живот, без които е невъзможна ефективна стопанска дейност. В тази връзка австрийският мислител полемизира с другите представители на Австрийската школа, които се придържат към убеждението, че пазарът е социален механизъм, който разпределя ограничените обеми от ресурси в съответствие с обема, структурата и потребностите на купувачите.

Особено място в неолибералното учение на Хайек заемаат книгите „Интелектуалците и социализма“ (Хайек 2005), „Пътят към робството“ (Хайек 2004) и „Пагубната самонадеяност“ (Хайек 1992), в които ученият доразвива своите възгледи по въпросите за държавата и либерализма, плановата икономика и свободния пазар, социализма и тоталитаризма. Базово положение в критиката на социализма на Хайек е, че тази идеология не е нищо повече от манипулативна доктрина на група недобросъвестни интелектуалци. Но подобно на Лудвиг Мизес, Хайек също *избягва да разглежда историческите предпоставки за възникването на социализма*. По тази причина техният анализ на социализма е твърде субективен и тенденциозен, при което се акцентира върху слабите места на тази доктрина, а положителните се споменават бегло или никак. В силата на тази особеност, Хайек фокусира своята критика върху идеята за манипулативния характер на социалистическата идеология, наблягайки върху отрицателните страни на колективизма и централизираната икономика. В този аспект, методологическа основа на неговите разработки е теорията за *непълнотата на информацията*, съгласно която централно управляемата социалистическа икономика е или неработоспособна, или значително отстъпва на свободната пазарна икономика. В тази връзка Хайек защитава тезата, че във всяко общество, основано върху разделението на труда, произтича и своеобразно разделение на информацията, което ученият определя като *разсъсредоточено знание*. Получаването на тази информация е затруднено както заради „случайния“ характер

на икономическата дейност, така и заради несъгласуваността на интересите на нейните участници. По тази причина плановикът няма да бъде в състояние да опише в цяло плановата икономика. И ако в тази връзка на плановика биха предоставили пълномощия, осигуряващи необходимия за централното планиране обем от знания – в такава ситуация централизираната власт би оказала съществено влияние в посока на тоталитаризъм. При това Хайек не оспорва високите морални цели на някои социалисти, но твърди, че предлаганият от тях модел на държавна намеса е опасен както за индивидуалната, така и за икономическата свобода.

Разглеждайки проблемите на тоталитарната държава, в книгата „Пътят към робството“ Хайек защитава доста спорната теза, че фашизмът в Италия и националсоциализмът в Германия се явяват не реакционна форма на капитализма, а по-висока еволюционна форма на социализма. „Също доста преди нацистите, германските и италианските социалисти използваша техники, които по-късно нацистите и фашистите усъвършенстваха и ефективно приложиха. Идеята да се създаде политическа партия, която да обхваща всички дейности на отделния човек от люлката до гроба, която претендира да определя неговите възгледи за всичко, бе реализирана на практика за пръв път от социалистите (Хайек 2004: 45)“. Подобно на Лудвиг Мизес във „Всесилната държава“ (Мизес 2016), Фридрих Хайек също слага знак за равенство между социализъм и фашизъм. Но целта на книгата „Пътят към робството“, по думите на Хайек, е да промени стремежите на болшинството, насочени срещу либерализма, чрез посочване на недостатъците на социализма. И тук основният аргумент на Хайек е, че всички видове социализъм, колективизъм и планова икономика противоречат на принципите на правовата държава и личното право.

По-късно Хайек развива тази теория, добавяйки към нея тезата, че дори и да не поставя свободната икономика под въпрос, в перспектива всяка форма на държавен интервенционализъм ще доведе до рязко ограничаване на свободата. По този начин ученият аргументира необходимостта от свобода във вид

на демокрация и вътрешна свобода като отсъствие на ограничения на собствените цели, заявявайки, че свободата от страха по социалната несигурност има твърде малко общи неща с личната свобода и дори се намира в конфликт с нея. Именно по тази причина Хайек защитава убеждението, че борбата между пазарното стопанство и социализма в една или друга степен не е нищо друго, освен борба за оцеляване. По негови думи, победата на социалистическия морал би довело до унищожаване на по-голямата част от човечеството и до голямо обедняване на оцелялата маса от хора.

Анализирайки природата на тоталитаризма, Фридрих Хайек стига до заключението, че този феномен е резултат от опита за подмяна на представата за историята като *непреднамерен продукт на стихийната еволюция* със съвършено различна концепция. Съгласно тази концепция, историята представлява осъзнат продукт в рамките на един сценарий, в който разумът отначало си изяснява кое е благо, а сетне организира отношенията между хората по такъв начин, че да се постигне въпросното благо, след което принуждава историята да спре. Така в учението на Хайек историята на социалната философия е представена във вид на конфликт, при който от едната страна стои индивидуализмът на номократичната¹ концепция, съгласно която законът утвърждава средствата, но не и целите на индивидуалните действия, а от другата страна е телеологичната концепция на колективизма, чийто продукт са тоталитарните режими, т. е. политическите организации, защитаващи идеята за общото благо.

Пишейки по въпросите на тоталитаризма, Хайек неведнъж подчертава, че в тази категория попадат не само социализмът и колективизмът. Така в „Пътят към робството“ ученият издига тезата, че фашизмът и нацизмът далеч не представляват реакция срещу социализма, а са преди всичко проява на тоталитаризъм.

¹ Номократизмът е либерална теория на правото, съгласно която социално-политическите процеси трябва да бъдат регулирани от ясно определени правови нормативи, с минимално наличие на други фактори: политически, религиозни и екзистенциални. (б. а.)

И това, което обединява нацизма и социализма, е тяхното враждебно отношение към либерализма, най-вече по отношение на гледището, че гражданските и политическите свободи са неразривно свързани с икономическите.

В интерпретацията на Хайек тоталитаризмът не е нито „трагична закономерност“, „нито лоша случайност“ в развитието на западната цивилизация, а представлява тревожен сигнал за началото на патологични процеси в недрата на обществения разум. Това са процеси, които влизат в противоречие не само с устоите на либералната доктрина, а изобщо с традициите на Просвещението и Новото време, в основата на които стои свободата и правото на самоопределяне. Ужасите на тоталитаризма по никакъв начин не трябва да се приемат за закономерен епизод на либералната традиция и Хайек счита, че историята може да помогне на човечеството да избегне много опасности.

Именно по тази причина „Пътят към робството“ започва с разобличаването на идеята, че плановото развитие е по-добро от стихийното развитие, в съчетание с убеждението, че прогресът изисква радикално преустройство на обществото на принципно нови начала. Така според Хайек започва потъпкването на свободата, и единствено демокрацията е пречка за този процес. Затова австрийският учен не вижда по-абсурдно занимание от борбата на социалистите за свобода, защото не остава и следа от нея след тяхната политическа победа. „Много социалисти са жертва на трагичната илюзия, че като лишават частните лица от силата, която те притежават в една индивидуалистична система, и пренасочват тази сила към обществото, ще отменят властта. Това, което са недогледали, е обстоятелството, че чрез концентриране на сила и власт, употребени за обслужване на един-единствен план, властта не само се преобразува, но нараства до безкрайност (Хайек 2004: 42)“.

Първата крачка към робството, според Хайек, е представата, че гражданските и икономическите постижения на либерализма могат да бъдат съхранени в една по-различна институционална-икономическа система. Разсъждавайки върху този

проблем, Хайек оприличава тоталитаризма с античната тирания. И в двата случая тези режими се стремят да ускорят процеса за приемане на решения и за постигане на други социални цели за сметка на разширяването на механизма за принуждаване. Недоверието към либералните традиции в определена степен благоприятства за *некритичното пренасяне в обществените науки на методи и интелектуални навици, изработени в техническите и естествените науки*, в които стои стремежът да се прилагат присъщите за тези научни области идеали за организация в сферата на социалното знание.

Хайек счита, че културните корени на колективизма и тоталитаризма трябва да се търсят не само в спецификата на немската история и заложените в нея „демонични сили“, но и в глобалните особености на самата епоха. В духа на това прозрение, ученият се позовава на факта, че редом с нацистка Германия се развива и комунистическият Съветски съюз. Сходството между тези две системи е сериозен повод да се търси източникът на въпросния феномен в онези културни сили, чието влияние излиза извън рамките на националните култури. Но това далеч не означава, че комунизмът и фашизмът са едно също явление. По думите на Хайек, фашизмът е онзи стадий, който настъпва тогава, когато комунизмът докаже своята илюзорност. Заедно с това, австрийският мислител отбелязва, че общото присъщо свойство на тези две системи е тяхното *абсолютно доверие* към колективистичното икономическо планиране. И нацизмът, и социализмът вярва в необходимостта от съзнателното организиране на производителните сили на обществото, с цел реализиране на определени социално-политически задачи.

Съгласно учението на Хайек, социалистическия идеал е опасна илюзия, която при всеки опит за практическо прилагане отвежда както конкретното общество, така и човечеството като цяло в посока на несвободата. Затова мислителят приема за водеща цел на своето учение разобличаването на лъжливата връзка между социализма и свободата. Така според него, обещанието за свобода е едно от най-силните оръжия на социалистическата

пропаганда, внушаваща увереността, че социализмът ще донесе всеобщо освобождение. И точно това обещание за свобода не позволява да се видят ясно непримиримите противоречия между фундаменталните принципи на социализма и либерализма. В тази връзка Хайек пише следното: „Опитвайки се да намалят всички съмнения и подозрения, и да впрегнат за своята кауза най-силния от всички политически мотиви – копнежът за свобода – социалистите започнаха да обещават някаква „нова свобода“. Социализмът щял да донесе „икономическа свобода“, без която политическата свобода „не си заслужава“ (Хайек 2004: 50).

Анализирайки този проблем, Фридрих Хайек се придържа към убеждението, че *основният вид свобода е икономическата свобода*, лежаща в основата на всички останали свободи. В силата на това положение, свободата на предприемачеството представлява по себе си безусловна ценност и по тази причина хората трябва да бъдат готови на жертви заради опазването на тази свобода. Но главният аргумент на Хайек в полза на икономическата свобода се заключава в това, че обществото е длъжно винаги да оставя шанс за подобни насоки на развитие, които невинаги могат да бъдат планирани. Защото именно непредсказуемата на западното общество му позволява да се справя успешно с възникващите в процеса на развитие задачи.

За Хайек демокрацията не е просто строй, а особено състояние на обществото. При това той защитава гледището, че истинска и дълготрайна демокрация може да има само при капитализма и само при наличие на частна собственост и свободна, честна конкуренция. Ако тези условия отсъстват и ако колективизмът е взел надмощие – за никаква демокрация не може да става дума. По негови думи, демокрацията преди всичко трябва да бъде инструмент за опазване на основните либерални принципи, а не оръдие в ръцете на мнозинството. Защото именно мнозинството, според Хайек, може да навреди много повече на икономическата свобода, отколкото най-лошата диктатура.

Фридрих Хайек обръща внимание на факта, че в исторически план се променят не само социалните условия, но и самото тълкуване на понятието свобода, която все повече се превръща в спекулативно понятие. И ако за класиците на либерализма свободата означава преди всичко независимост на човека от произвола на други хора, то социалистите вече говорят за свобода в рамките на едно идеално общество, което те обещава да построят. Срещу това Хайек издига аргумента, че човекът никога и никъде не е бил господар на съдбата си и по тази причина е невъзможно да се изгради идеално общество. Действителната цел на социализма, според Хайек, е равното разпределение на богатствата, което е възможно само при достигане на равни условия на тяхното придобиване от всички членове на обществото. Но тази цел е утопия, тъй като хората са различни не само от гледна точка на общественно-историческите обстоятелства, а и заради различните природни заложби на отделните индивиди.

Най-голямата опасност, която австрийският учен вижда в социализма, е *извращаването на класическото разбиране за социална свобода*. В тази връзка Хайек неведнъж подчертава факта, че теоретиците на социализма и комунизма обещава на хората щастлив живот, който обаче е невъзможен в условия на ограничена индивидуална свобода. „Демокрацията разширява сферата на влияние на индивидуалната свобода. Тя придава на всеки човек възможно най-голяма цена, докато социализмът прави от всекиго прост изпълнител, обикновена бройка. Демокрацията и социализмът нямат нищо общо, освен една дума – равенство. Но забележете разликата: докато демокрацията търси равенството на свободата, социализмът се стреми към равенство в ограниченията и робията (Хайек 2004: 50)“.

Според Фридрих Хайек, демокрацията е немислима без тези три фундаментални положения:

- свободното движение на хора, стоки и капитали,
- свободното мислене.
- свободното изказване.

Австрийският мислител смята, че само в такива условия личността може да съхрани своята индивидуалност. Сериозна заплаха за тези права са стремежите на различни политически сили да осигурят привилегировано положение на определени социални групи. Гарантираното равнище на благосъстояние на едни групи и дискриминацията на други е онова положение, което трудно може да се определи като свобода. Но тук прави впечатление, че Хайек предпочита да не обсъжда факта, че именно в реалното капиталистическо общество съществува въпросното привилегировано положение на едни лица в сравнение с други, макар и това да не е утвърдено с някакъв конкретен закон.

Бидейки професионален психолог, Фридрих Хайек отбелязва една характерна особеност, съгласно която хората по-лесно се примиряват със съдбата си, ако не могат да открият някой, който е персонално отговорен за техните бедни. Именно това, по думите на Хайек, не отчита държавата на плановата икономика. Тя поема на плещите си прекалено голяма отговорност, защото заедно с ръководните лица тази държава винаги ще бъде обект на ненавист от страна на своите поданици. Всеобщото недоволство за своята участ неизбежно нараства в процеса на осъзнаването, че тя е предрешена от някого. Поемайки по пътя на плановата икономика и интервенционализма, правителството не може да снесе от себе си отговорността за съдбата и социалното положение на всеки гражданин. Още повече че в плановото общество всички приемат, че живеят по-добре или по-зле в сравнение с други не заради непредвидени и никому неподвластни обстоятелства, а защото така бива наложено от управляващия орган. По тази причина старанието за подобряване на своето положение ще се свежда не към предвиждането и подготовката към определени обстоятелства, а в опитите за получаване на благоразположението на властимащите.

Катаклизмите в световния икономически климат, започнали през 2008 г., закономерно породиха необходимостта от нов прочит на социално-философското наследство на Фридрих Хайек на базата на натрупания опит в сферата на пазарната икономика

и чрез един обективно-исторически подход, твърде различен от политическата еуфория на 90-те години, когато неолибералната доктрина се представяше в пресилена оптимистична светлина. В този ракурс учението на Хайек вече не изглежда толкова убедително нито по отношение на неговата критика на кейнсианския капитализъм и социализма, нито в обосновката на тази критика. Нещо повече. Зад опитите въпросната обосновка да се изведе от необходимостта за завръщане на либерализма към неговите първооснови от епохата на Просвещението, изследователите все по-често разпознават пропагандно-идеологическия характер на социално-философските разработки на Фридрих Хайек, които той се опитва да представи като „чиста наука“. Към подобно заключение навеждат и някои противоречиви твърдения на Хайек относно социално-икономическата природа на капитализма. Така в по-ранните съчинения той се опитва да се разграничи от това понятие, използвайки изрази като „свободно общество“ и „пазарно общество“, а в по-късните го защитава, внушавайки представата, че демократичните общности нямат друга алтернатива освен капитализма. Това показва, че той невинаги е подкрепял въпросната обществено-политическа формация и най-вероятно е променил своите възгледи под влияние на субективни фактори. Тази и редица други подобни особености ни навеждат на заключението, че ако не цялото социално-философско наследство на бащите на неолиберализма, то поне онази част от него, възникнала през 40-те и 50-те години на XX в. и наситена с остри критики срещу кейнсианския капитализъм, възниква по внушение на крупните собственици на Запад, загрижени от нарастването на популярността на социалдемократическите идеи след Първата и Втората световна война. Това се доказва и от нелогичното отрицание на кейнсианския макроикономически модел в условията на икономическата криза през 70-те години на XX в., когато консерваторите и монетаристите провокират замяната на социалния либерализъм с настоящия тип неолиберален капитализъм, отличаващ се с нисък контрол от страна на държавата, което доведе до редица негативи, както в рамките на отделните нации, така и

в планетарен мащаб. В тази връзка е лъжа твърдението, че заменейки социалния либерализъм, неолиберализмът веднага е дал положителни резултати. В действителност обаче първият неолиберален опит в Европа завършва с икономическа криза и широко обществено недоволство, в резултат на което правителството на Маргарет Тачър подава оставка.

Противоречията и слабите места в социално-философското наследство на бащите на неолиберализма са твърде много, за да бъдат подробно анализирани в една научна статия. Но тук не можем да не споменем една такава особеност на неолибералната доктрина, каквото е *разглеждането на капитализма извън контекста на историята*, което е присъщо както за Хайек и Мизес, така и за редица други неолиберални мислители. Точно тази особеност придава на техните учения вид на „пазарни утопии“, описващи и защитаващи един самоцелен капитализъм, който изглежда неподвластен на динамиката на историята и социалните процеси в нея, водещи до различни качествени и количествени промени. Практическият резултат от този подход е радикализацията на капитализма и нарастването на социалните контрасти през последните три десетилетия. Съвременните социално-икономически условия изискват завръщане към макроикономическия модел на Джон Мейнард Кейнс и барон Уилям Хенри Бевъридж, известен още като социален либерализъм.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Мизес, Л. (2016). Всесилната държава. Възходът на тоталната държава и тоталната война. София. // Mizes, L. (2016). Vsesilnata darzhava. Vazhodat na totalnata darzhava i totalnata voyna. Sofia.

Остроумов, С. В. (2013). История идей гражданского общества в англо-американской либеральной традиции. Монреаль. // Ostroumov, S. V. (2013). Istorija idey grazhdanskogo obshtestva v anglo-amerikanskoy liberalynoy traditsii. Monrealy.

Хайек, Ф. (1992). Пагубная самонадеянность. Москва. // Hayek, F. (1992). Pagubnaya samonadeyannosty. Moskva.

Хайек, Ф. (2004). Пътят към робството. София. // **Найек, Ф.** (2004). Найек, F. Patyat kam robstvoto. Sofia.

Хайек, Ф. (2005). Интелектуалците и социализма. София. // **Найек, Ф.** (2005). Intelektualtsite i sotsializma. Sofia.

Хайек, Ф. (2018). Конституция свободы. Москва. // **Найек, Ф.** (2018). Konstitutsia svoboday. Moskva.